

eticitás, nacionalizmus), gender antropológiája (fogamzás, reprodukció, szülés), a test antropológiája – a „tudatos test”, a gyógyászat antropológiája (etnomedicinák, etnobotanika, entopszichológia), a gyógyászat antropológiájának kritikája (erő, hatalom kérdése, egyenlőtlenségek), népzene-kutatás gyógyászati szempontja (zene és gyógyítás kulturális vizsgálata). Ezután az orvos-beteg viszony 4 típusát írja le: *engineering*: a beteg instruálja a gyógymódot, *priestly*: a beteg passzív, bizalommal teli, engedelmes, *contractual*: lefektetett alapon nyugvó közös megegyezés és eredmények, *collegial*: kölcsönös bizalom és az erő kifejtés is egyenlő. A *priestly* vagy paternalisztikus modellt jelöli meg a népi gyógyászatra leginkább jellemzőnek. Párhuzamot von a *bricolage* típusú vallásosság szerkezetéhez és az alternatív gyógymódokhoz való viszonyulás között.

A *Substance, Energy and Information Flows* (Hatóanyag, energia és információáramlás) fejezetben a táplálkozás, ételek, italok gyógyászati felhasználásait tekinti át a történelem során, majd az „energia” kapcsán saját, romániai terepmunkáját idézi fel, az akupunktúrát művelők és homeopata orvosok példáját. Lázár Imre által 2006-ban publikált táltos-szellemsebész jelenségről is beszámol.

A *Spirit, Consciousness and Trance* (Lélek, tudat és tranz) című fejezetben az emberi tudat különböző elnevezéseit (szanskrit *atman*, görög *psziché*, latin *anima*) említi és a történelem során változó megközelítéseit mutatja be gyakorlatok, hiedelmek tükrében. A kortárs jelenségek közül itt a hallucinogén anyagok használatát és az ayurveda alapú gyógyászatot taglalja bővebben.

A *Body, Movement, and the Senses* (Test, mozgás és érzékek) című fejezet élére Thomas Csordas antropológus 1990-es tanulmányából vett idézetet választja álláspontjaként, miszerint „a test nem olyan objektum, amelyet a kultúra viszonylatában kell tanulmányoznunk, hanem a kultúra tárgyaként kell értelmeznünk, vagy más szavakkal, mint a kultúra létezésének alapját”. Esettanulmányként 1998-as romániai terepmunkáját és az interjút eleveníti fel egy reikit művelő házaspárral.

A kötet elején a szerző figyelmezteti az olvasót, hogy az egyes fejezetekben felmerülő altémák könnyen főtémákká növelhetők; az általa kijelölt fő kategóriák nem tekintendők kizárólagosnak; az alternatív gyógyászat megismerése és feltérképezése a fogalmakon „keresztül-kasul” zajlik. Első pillantásra ellentmondásos lehet az átfogó igényű cím és az ehhez mérten szűkösnek tűnő terjedelem. Ennek oka, hogy a kötet kétségekívül kézikönyv; ezt támasztja alá a szerző átfogó, eddigi történeti-antropológiai adatokat rendszerező, valamint részletes fogalommagyarázó szándéka (például a sámánizmus, illetve az alter ego meghatározások esetében), de leginkább a fejezetek végén olvasható „kérdések csoportos megbeszéléshez”, illetve a „kérdések esszéíráshoz” című javaslatok, valamint ajánlott olvasmányok és filmek jegyzéke árulkodik erről. Meglátásom szerint már az antropológiában némileg jártas olvasók számára is hasznos segédanyag lehet ez a mű, a kutatók számára pedig kategorizáló szempontjai adhatnak új rendszerezési lehetőségeket.

Золтан НАДЬ: Васюганские ханты. Изменение религиозной системы в XIX - XXI веках
Перевод с венгерского Дианы Пушкаш. / Отв. ред. Н. В. Лукина. Томск, Изд-во Томского государственного педагогического университета, 2011, 294 p.

Vargyas Gábor

Kevés magyar kutatónak adatik meg, hogy kutatásának eredményeit idegen nyelven, külföldi kiadónál jelentethesse meg, különösen abban az országban és azon a nyelven, ahol és amelyen kutatásait végezte. A megjelenés ténye ilyenkor közvetlen reakció az általa végzett tudományos kutatásokra, azok egyfajta minősítése: hisz ha – mondjuk – Oroszországban oroszul szibériai témájú magyar mű jelenik meg, az nyilvánvalóan túlmutat az egyszerű fordítás/megjelenés tényén és úgy értelmezhető,

mint az adott nyelvterület kutatóinak pozitív visszaigazolása. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az ő véleményük, ajánlásuk, közreműködésük nélkül még egy egyébként nagy fontosságú műnek is aligha van esélye a megjelenésre: az orosz nyelven hozzáférhető nagy mennyiségű szakirodalom, a terep „közelsége”, a minimálisan is másfél évszázadra visszamenő kutatási tradíció, a nagyhatalmi pozíció stb. olyan tényezők, amelyek mellett idegen kutató számára csak akkor „terem fü”, ha az adott mű önmagán túlmutató jelentőséggel bír.

Nagy Zoltán, a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének tan-székvezető egyetemi docense ilyen sikerrel dicsekedhet. Az ismertető mű, Nagy Zoltán *Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál* című művének – amely a szerző 2004-ben megvédett PhD disszertációjának továbbfejlesztett változataként 2007-ben, a Harmattan Kiadó „Kultúrák keresztútja” sorozatában (352 pp. + 10 db. fekete-fehér és 8 db. színes képtábla) látott napvilágot – átdolgozott, orosz nyelvi változata. Az átdolgozás ez esetben némi rövidítést jelent: a szerző és a sorozatszerkesztő (a magyar kutatók számára jól ismert Nagyvezsda Vasziljevna Lukina, a Tomszki Állami Pedagógiai Egyetem professzora, az egyik leghíresebb orosz hanti-kutató) közös döntése következtében, többek között helyszűke miatt, elmaradtak a kötetből a függelékek („A Vaszjugan folyó völgyének ismert szent helyei”; „Kutatók a Vaszjugan folyó mentén”), amelyek az orosz kutatás számára talán kevésbé lényegesek voltak.

Tekintettel arra, hogy a kötetről – Dyekiss Virág tollából – magyar nyelvű ismertetés már napvilágot látott az *Ethnographia* hasábjain (2010/2), illetve hogy angolul (in *Folklore*. Vol. 42./2008:190-194.) és oroszul (in *Томский журнал лингвистических и антропологических исследований*. 2013: 126-128.) is készült róla recenzió, nem szükséges a művet részletekbe menően ismertetnem. Inkább arról az önmagán túl mutató jelentőségről szeretnék szólni, ami miatt Nagy Zoltán műve az orosz kutatás számára fontosnak bizonyul(hatott). Aligha tévedek, ha azt gondolom, hogy ez mindenekelőtt szemléletmódjának köszönhető: annak, hogy szakítva a nyelv és a kultúra egységét hirdető, esszencialista felfogással egy olyan hanti csoportot vizsgált, amely mára elvesztette anyanyelvét és megszűnt nyelvi csoportként létezni; hogy a szovjet-orosz kutatásban megszokott, átfogó témák és széles térségek iránti érdeklődéssel szemben kutatásának fókuszába egyetlen kis térség, a Vaszjugan folyó mentének, sőt azon belül is alapvetően egyetlen falnak – Ozernojának – és közvetlen környékének a kultúráját és vallását helyezi; hogy a többnyire történeti-evolucionista és rekonstrukciós kérdésselvetésekkel illetve szemléletmóddal szemben – mint azt a cím is jelzi – egész a *jelenig tartó vallási változásokra*, a változások dinamikájára koncentrált; hogy a vaszjugáni hanti vallásról nem fél kimondani, hogy mára az orosz (ortodox) kereszténység a „hagyományos” elemekhez hasonlóan fontos szerepet játszik benne; s végül – és talán legfőképpen – hogy a vallást nem önmagában, hanem a kultúra egészében, mindenekelőtt a társadalomszerkezettel párhuzamosan, annak függvényében vizsgálja, ami nemcsak az orosz, de az egész finn-ugrisztikai irodalomban is újdonság! És akkor még nem szóltam arról, hogy saját adatai nem az orosz kutatásban szokásos, néhány napos-hetes nyári „ankétokból”, hanem – a kulturális antropológiában bevett módon – állomásozó terepmunkából származnak, amelynek keretében több részletben, hat alkalommal, közel két évet töltött egyetlen helyen, egyetlen családnál, Pjotr Mihajlovics Milimovéknál (akinek felmenői közt egy Pápai Károly által is fényképezett híres sámán is található). Mint ahogy nem szóltam arról sem, hogy a terepkutató Nagy Zoltán viszonya is más, emberibb, barátságosabb, közelebb „adatközlőihez”, mint az az orosz kutatásban szokásos – olyan viszony, ami e művön, mint ahogy a szerző más írásain is, világosan átüt.

Azt, hogy mindezt nem az elfogultság mondatja velem, bizonyítja, hogy Nagy Zoltán könyvének magyar és idegen nyelvű recepciója – többek között – ugyanezeket a szempontokat hangsúlyozza. A

Lukina mellett az egyik legbefolyásosabb orosz hanti-kutatónak tekinthető Vladiszlav Mihajlovics Kulemzin például – nem meglepő módon, nem mindenben egyetértőleg – Nagy Zoltán művét azok közé az új típusú művek közé sorolja be, amelyek „manapság az etnográfát és a kultúrológiát foglalkoztatják”, azaz amelyeknek fókuszában „egyetlen ember, egyetlen család” áll.

Ugyanezt az emberközeli, személyesen meg- és átélt világot és viszonyt mutatta egyébként Nagy Zoltán egy oroszországi kiállítás-sorozata is, amelyről a könyvvel kapcsolatban szintén szólni kell. 2008. márciusában először Tomszkban, a Megyei Helytörténeti Múzeumban (Томский областной краеведческий музей) nyílt meg – orosz-magyar nemzetközi együttműködésben – az a vándorkiállítás, amely *Жизнь озерных людей: рассказ о хантыйской семье Милимовых и об этнологии* („Az ozernoei emberek élete. Történet a hanti Milimov családról és az etnológusról”) címmel Nagy Zoltán terepmunkájának színhelyéről, Ozernoe faluról, azon túl pedig „egyetlen emberről, egyetlen családról”, illetve az öt házigazdjához, Pjotr Mihajlovics Milimovhoz fűző viszonyról szólt. A tárgyak és az archív fotók a tomszki múzeumból, a terepfotók és a „történet” pedig Nagy Zoltántól illetve a Milimov családtól származtak. A kiállítás és az abban kifejeződő szemléletmód szakmai újdonságát mutatja a tény, hogy a helyi múzeumban külön csapat alakult a kiállítás koncepciójának muzeológiai megvalósítására; hogy róla részletes elemzés, „kiállításkritika” született (Игнатенко, З. А.: Выставочный проект: Жизнь озерных людей: рассказ о хантыйской семье Милимовых и об этнологии. Идеология и концептуальные подходы. [Ignatyenko, Zoja A. : „Az ozernoei emberek élete. Történet a hanti Milimov családról és az etnológusról” c. kiállítási projekt. Ideológia és konceptuális megközelítésmód. In Из истории изучения освоения Цевойной Азии. Томск, 2008: 99–105. pp]; s hogy a kiállítás 2008 márciusa és 2009 májusa között, vagyis egy éven keresztül további három színhelyen (Kolpasevo, Aszino, Podgornoje) is megnyílt, ahol egyaránt nagy szakmai és közönségsikert aratott.

A kiállítás és a könyv együttes sikere világosan mutatja, hogy új szemléletmódra, az eddigi eredmények meghaladására még a magyarnál konzervatívabb orosz kutatásban is van fogékonyság, s hogy egy következetesen végigvitt kutatási programmal, kutatói attitűddel külföldön is sikert lehet aratni.

Johann Georg Kohl: Utazás Ausztria országain keresztül. Magyarországi utazás. Fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Vizkelety András. Budapest, Argumentum Kiadó. 2014. 407 p.

Kemecsi Lajos

A magyar néprajztudomány számára kiemelkedő jelentőségűek a 19. századi külföldi utazók által készített a korabeli hazai viszonyokat bemutató útleírások. A könyvismertetés kezdetén rögtön indokolt annak leszögezése, hogy Kohl útleírásának magyar megjelentetése rendkívül fontos és hasznos az etnográfia művelői számára, hiszen korábban csak rövid részleteket ismert azokból a hazai szaktudomány. Johann Georg Kohl (1808-1878) az egyik legtermékenyebb német szerzőként működött. Az általa írt 46 kötetben és közel 100 cikkben értékes anyagot rögzített és tett közzé. A gazdag brémai polgárcsaládból származó Kohl oroszországi utazásait és útleírásait követően 1841-ben járta be „Ausztria államait”, köztük Magyarországot. Az utazásról 5 kötetet jelentetett meg 1842-ben, s ezek között a 3. és a 4. kötet vonatkozik Magyarországra. 1841 tavaszán az alábbi útvonalat járta be az objektivitást elvként valló, ám a német kultúra kiválóságát elfogultan hirdető utazó: Bécsújhely – Nagycenk – Eszterháza – Csorna – Győr – Pannonhalma – majd hajón (!) Pest – Buda – Orsova – újra kocsin Dél-Erdély – Bánát – Szeged – Kecskemét – Pest – Székesfehérvár – Veszprém – Szentgotthárd. Mint az útvonalból is kitűnik valóban hosszú utat tett meg különböző járműveken a